

RADMILO PEKIĆ, *Bilećke Rudine u srednjem vijeku (Билећке Рудине у средњем вијеку)*, Filozofski fakultet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Udruženje istoričara Republike Srpske "Milorad Ekmečić", Kosovska Mitrovica - Banja Luka, 2018., 291 str.

Kako je naznačeno u samoj knjizi ovo djelo autora Radmila Pekića rezultat je istraživanja provedenog u okviru projekta III 47023 *Kosovo i Metohija između nacionalnog identiteta i evrointegracija* financiranog od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Suizdavači su Filozofski fakultet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici i Udruženje istoričara Republike Srpske "Milorad Ekmečić". Djelo sadrži 291 numeriranu stranicu i napisano je na ćirilici.

Konceptualno, knjiga sadrži četiri numerirana poglavlja. Nakon *Uvoda*, slijede tri poglavlja s naslovima: *Najraniji pisani pomeni, položaj i postanak naselja* (I.), *Političke prilike u bilećkim Rudinama* (II.), *Katuni u bilećkim Rudinama* (III.). Treće poglavlje sadrži potpoglavlja s naslovima: *Katuni Predojevića* (III.1.), *Katuni Maleševaca* (III.2.), *Katuni Kresojevića* (III.3.), *Katuni Mirilovića* (III.4.), *Katuni Bogdašića i Prieraca* (III.5.), *Katuni Miruša i Pilatovaca* (III.6.). Slijedi šesto poglavlje s naslovom *Srednjovjekovni spomenici, crkve i crkvišta* (IV.) te *Zaključak* i *Conclusion* (prijevod *Zaključka* na engleski jezik). Na samom kraju nalaze se popisi kratica, izvora i literature, kao i registri (uključujući geografski i imenski registar).

Autor u *Uvodu* (str. 5-13) upozorava kako je prostoru srednjovjekovne Travunije i njezinim župama u stručnoj literaturi posvećeno mnogo manje pažnje u odnosu na primjerice humske župe. To se posebice odnosi na travunijsku župu Rudine (iz *Barskoga rodoslova*), kasnije prozvanu Bilećkim Rudinama. U nastavku su predstavljeni svi značajniji autori koji su se u svojim radovima barem djelomice doticali pitanja Bileće i njezine okolice tijekom srednjega vijeka. Autor konstatira da, usprkos mnoštvu bibliografskih jedinica, ne postoji djelo koje sistematizira sve objavljene izvore i nadopunjuje ih neobjavljenim izvorima o ovome kraju, koji se u XV. stoljeću u dubrovačkim

izvorima naziva "Rudine Bilečke". Također napominje da upravo Dubrovački arhiv čuva velik broj dokumenata o srednjovjekovnim Rudinama. Upravo su dokumenti iz toga Arhiva, nadopunjeni izvorima osmanlijske provenijencije, te vlastitim terenskim istraživanjima, ono je što autor navodi da je koristio u pisanju ovoga djela, uz jasno korištenje sve publicirane građe o Bilečkim Rudinama.

Prvo poglavlje naslovljeno *Najraniji pisani pomeni, položaj i postanak naselja* (str. 15-50) autor započinje kratkim pregledom najstarije povijesti širega bilečkog prostora, koja u pravom smislu započinje s prapovijesnim lokalitetom Crvenom stijenom. Nakon toga, u osvrtu na antičku prošlost i lokalitete, ističe važnost epigrafskoga natpisa uklesanog u stijenu iz I. st. posl. Kr. u Paniku, koji predstavlja najstariji pisani izvor s područja Bileće. Slijedi osvrt na raniju srednjovjekovnu povijest Bileće, koji nas uvodi u priču o pravoj temi ove knjige. Riječ je o slavenskim župama, konkretno o župi Rudine, koja je pripadala ranofeudalnoj oblasti Travuniji. Prelazeći na razvijeni i kasni srednji vijek, autor također napominje da je kroz Bileću prolazio karavanski put poznat pod nazivom "Via Drine", a koji je povezivao jadransku obalu sa zaleđem. Autor također argumentirano pobija konstataciju J. Dedijera da ne postoje Rudine u Bileći, pri čemu navodi brojne zapise o Rudinama iz Dubrovačkoga arhiva, iz kojih je razvidno da se Rudine u poslovnim serijama Dubrovačkoga arhiva spominju još od 80-ih godina XIII. stoljeća. Tu je često riječ o ugovorima o radu koji potvrđuju da je velik broj stanovnika iz Rudina tražio zaposlenje u Dubrovniku (posebice tijekom XIV. i XV. st.), bilo da je riječ o izučavanju zanata, ili kao "kućna posluga". Očito su prilike u Rudinama tada bile veoma teške, a Dubrovniku je nedostajalo radne snage. Mlađa muška populacija izučavala je u Dubrovniku različite zanate (krojački, kovački, kožarski, zlatarski itd.). Uglavnom se radilo o neznatnoj naknadi za rad, ali osiguranim stanovanjem, hranom i odjećom. Rudine su kao kraj bogat raznovrsnim biljem, bile idealne za razvoj stočarstva i pčelarstva, te se vijesti o prodaji stoke iz Rudina i sl., također nalaze u Dubrovačkom arhivu. U nastavku autor kroz primjere arhivskih navoda pokušava utvrditi koje su točne granice Rudina, i jesu li ostale iste do kraja srednjega vijeka. Prema mišljenju autora treba razlikovati Rudine u administrativno-pravnom pogledu i Rudine kao geografski pojam. U srednjem vijeku postojale su samo Rudine s Bilećom kao centralnom oblasti. Po toj centralnoj oblasti Rudine su dobile naziv Bilečke Rudine. Primjerice, krajem XIV. stoljeća spominje se pljačka u Rudinama Bilečkim (*in Rudine Bilegia*). Tako da administrativno-teritorijalna jedinica župa

Rudine (iz Barskoga rodoslova) nije isto što i Rudine iz XIV. i XV. stoljeća. Rudine su omeđene Gatačkim poljem na sjeveru, dolinom Trebišnjice, Grahovom i Pustim liscem na jugu, te Nikšićkim poljem i Golijom na istoku. U nastavku autor naglašava da poradi nedostatka izvora nije moguće konstatirati od kada datira ime Bileća i po čemu je prozvano. Također citira najstariji do sada poznati objavljeni arhivski dokument sa spomenom Bileća, a to je dokument iz 1387. godine. Na kraju navodi da su neka od naselja Bilećkih Rudina dobila imena po vlasima koji su tamo imali svoje katune, primjerice: Mirilovići, Miruše, Pilatovci, Bunčići, Predojevići itd.

Drugo poglavlje naslovljeno *Političke prilike u Bilećkim Rudinama* (str. 51-67) započinje tumačenjem najstarijih povijesnih izvora koji spominju Travuniju. Naveden je podatak iz K. Porfirogeneta da je prostor Travunije od Kotora do Dubrovnika, a on na planinskoj strani graniči sa Srbijom. Također je naveden i podatak iz *Barskoga rodoslova*, na osnovi kojega je župa Rudine, sa župama Ljubomir, Fatnica, Kruševica, Vrm, Risan, Dračevica, Konavle i Žrnovica (Župa), bila dijelom veće administrativno-teritorijalne jedinice Travunije ili Trebinjske oblasti. U kratkom pregledu srednjovjekovnih vladara ovoga prostora autor se osvrće i na rod Kosača, za koje navodi da se u dubrovačkim izvorima prvi put spominju 1379. godine.

Treće poglavlje naslovljeno *Katuni u Bilećkim Rudinama* (str. 69-197) predstavlja središnje poglavlje ove knjige i podijeljeno je na šest potpoglavlja.

Pregled katuna u Bilećkim Rudinama započinje s vlasima Predojevićima i naslovljeno je III.1. *Katuni Predojevića* (str. 69-89). Ovdje se uz poznati podatak da su vlasi Predojevići bili smješteni kod Bileće te da se u dubrovačkim izvorima spominju 1356. godine, navode arhivski podatci prema kojima se Predojevići javljaju i na drugim mjestima. Oni su s vremenom postali istaknuta dubrovačka građanska obitelj, za što autor navodi primjer Bratoslava Predojevića koji je postao član bratovštine Antunina. Autorova istraživanja su pokazala da se tijekom srednjega vijeka Predojevići spominju u Raškoj, Zeti, Travuniji, Humskoj zemlji i Dubrovniku. Njihovo osnovno područje bilo je na rubnom dijelu Bilećkoga polja i njegove okolice. Po tom vlaškom rodu mjesto na kojem se teritorijalizirao katun u XV. stoljeću prozvano je selo Predojević, a ono je kasnije promijenilo ime u Prijedor. Autor na osnovi arhivske građe, terenskoga pregleda i naziva sačuvanih u tradiciji, povlači paralele te zaključuje da su stećci na području Bilećkoga polja (ispod sela Prijedora), nedaleko od bilećkoga naselja "Jeze-

rine" na položaju "Lokve" zapravo stećci vlahâ Predojevića, odnosno njihovih razgranatih bratstava: Brajanovića, Čeprnjića i Zagorčića. Zaključuje da pod tzv. Črepinim grebom počiva Čeprnja Brajanović, odnosno Predojević. Na kraju autor donosi shematski prikaz genealogije jednoga ogranka Predojevića.

U drugom potpoglavlju, III.2. *Katuni Maleševaca* (str. 90-138), autor se osvrće na jedan od najistaknutijih katunskih rodova u srednjem vijeku s područja Bileće, a to su Maleševci. Iz katuna Maleševaca bili su najistaknutiji vlaški ponosnici u karavanima. Razlog tomu je činjenica da su Maleševci bili prvenstveno stočari, i imali su velik broj tovarnih životinja. Oni su organizirali i predvodili karavane od Dubrovnika do brojnih destinacija srednjovjekovne Bosne, Srbije, Makedonije i Bugarske. U nastavku teksta autor donosi mnoštvo arhivskih podataka o pripadnicima ovoga katuna vezanih uz prijevoz robe. Najčešće destinacije bile su im razna mjesta u Polimlju. Od katuna Maleševaca su u razdoblju od XIV. do XVI. stoljeća nastali novi katuni nazvani po njihovim starješinama katunarima. Bratstva nastala od Maleševaca su: Perutinići, Stankovići, Milići, Hrebljanovići, Dubravčići, Milićijevići, Stanihnići, Hlapčići, Radanovići, Miloševići, Baljkovići, Rožetići, Milišići, Ratkovići, Banići, Pokrajčići, Ponoševići, Milojevići, Pervinčići, Repoševići, Pribetići, Velimirovići, Novakovići, Radosaljići, Radičevići, Mirosaljići, Vukčići, Vukosaljići, Vukićevići, Ivanovići, Popovići i dr.

U trećem potpoglavlju, III.3. *Katuni Kresojevića* (str. 139-156), autor navodi da su Kresojevići također jedan od vlaških rodova naseljenih u Rudinama tijekom kasnoga srednjeg vijeka. Pripadnici ovoga katuna bavili su se uzgojem i trgovinom stokom, te prevoženjem robe od Dubrovnika do Bosne i Srbije. Istaknuli su se i u nečasnim radnjama presretanja trgovaca, otimanja robe i ljudi koje su potom prodavali u roblje. Od Kresojevića razgranala su se druga bratstva: Mirčetići, Bogutovići, Gojakovići, Rajkovići, Kovačevići, Toholjevići, Grupšići, Oliverovići, Turjačići i dr. Nakon pada Hercegovine pod osmansku vlast dio Kresojevića raselio se, a dio je prešao na islam.

U četvrtom potpoglavlju, III.4. *Katuni Mirilovića* (str. 157-180), doneseni su podatci o još jednom bilećkom vlaškom rodu, po kojem su imenovana dva naselja u Bileći: Donji i Gornji Mirilovići. Katuni Mirilovića nalazili su se u Bilećkim Rudinama u Trebinjskoj oblasti i Humskoj zemlji. Oni su u srednjem vijeku bili podijeljeni na Gornje Miriloviće smještene na području Bilećkih Rudina i Donje Miriloviće smještene u okolici Stoca, Neuma i Hrasna. Kao i ostali spomenuti

vlaški rodovi i Mirilovići su se bavili stočarstvom te su sudjelovali u prijevozu robe, također su i prodavali viškove robe. Mlađi pripadnici su često išli u Dubrovnik učiti zanat, ili tražiti posao. Bili su podanici plemićke obitelji Hranić-Kosača (od vladavine Stjepana Vukčića do pada pod osmansku vlast).

U petom potpoglavlju, III.5. *Katuni Prieraca i Bogdašića* (str. 181-189), autor se osvrće na slabije istraženi vlaški rod Prierace i njihova razgranata bratstva: Bogdašiće, Bunčiće i druge, koji su tijekom srednjega vijeka naseljavali današnja mjesta: Baljke, Bogdašiće, Bijelu Rudinu, Lađeviče, Preraca i okolinu. Vlasi Prieraci su se za razliku od prethodno spomenutih vlaških rodova poput Maleševaca i Mirilovića rijetko bavili karavanskom trgovinom. Iz arhivskih podataka vidljivo je da su pripadnici ovoga roda išli u Dubrovnik u potrazi za poslom, ili radi izučavanja zanata.

U šestom potpoglavlju, III.6. *Katuni Miruša i Pilatovaca* (str. 190-197), autor se osvrće na katune Miruša i Pilatovaca. Selo Miruše, smješteno u dolini rijeke Trebišnjice, cca. 7 km od Bileće, dobrim je dijelom potopljeno izgradnjom akumulacije Bilečko jezero. Ovo je selo vjerojatno nazvano po vlasima Mirušićima. Selo Pilatovci također je pripadalo Bilečkim Rudinama u srednjem vijeku, a podatci o vlasima Pilatovcima potječu još iz 1403. godine. Oni su kao i susjedni vlasi stočari, uzimali stoku na čuvanje i uzgoj, ali su se također istaknuli i kao presretači i razbojnici.

Četvrto poglavlje naslovljeno *Srednjovjekovni spomenici, crkve i crkvišta* (str. 199-225) autor započinje iscrpnim osvrtom na teoriju o bogumilima kao graditeljima stećaka, pri čemu pojašnjava povijesne okolnosti stvaranja mita o bogumilima. Nadalje, autor se detaljno osvrće na nekropolu Bunčići, koja je jedina s bilečkoga prostora 2016. godine stavljena na UNESCO listu svjetske baštine. Za ovu nekropolu sa stećcima, smještenu u selu Baljci u Općini Bileća, autor navodi primjere koji pokazuju da je Komisija zadužena za dokumentiranje ove nekropole napravila više propusta. Autor donosi pregled objavljenih čitanja natpisa sa stećaka ove nekropole. Nadalje autor povlači paralele s dokumentiranim podacima o rodovima koji su naseljavali ovaj prostor u srednjem vijeku, te tim slijedom pokušava povezati osobe i rodove dokumentirane u arhivskim izvorima s onima spomenutim na stećcima. Autor konstatira da se stećci u nekropoli Bunčića ne mogu dovoditi ni u kakvu vezu s bogumilima, nego su u pitanju spomenici vlaha Bunčića koji su bili pravoslavne vjere. U nastavku slijedi sumarni osvrt na ostale srednjovjekovne građevine

i spomenike bilečkoga prostora. Autor naglašava da su brojni sred-njovjekovni spomenici koji svjedoče o naseljenosti ovoga prostora u srednjem vijeku, a da o vjeri toga stanovništva govore i pisani spomeni (na stećcima) kaluđera i monahinja, ali i arhivski dokumenti, te da je riječ o egzaktnim dokazima kontinuiteta pravoslavlja na tom području.

Na kraju slijedi *Zaključak* (str. 227-232) i njegov prijevod na engleski jezik *Conclusion* (str. 233-238) u kojem autor sumira rezultate svojih arhivskih i terenskih istraživanja, potom slijedi popis kratica (*Skraćenice*, str. 239), popis *Izvora i literature* (str. 241-259), te *Geografski i Imenski registar* (str. 261-292). Na kraju knjige naznačen je *Sadržaj*.

Nina Čuljak